กระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

A Process of Abhiñña Attainment According to Theravada Buddhism

[1]สาลี่ นิรามัย, [2]วิโรจน์ คุ้มครอง และ [3]มานพ นักการเรียน

[1]Saly Niramai, [2]Viroj Koomkrong and [3]Manop Nakkanrian

[12]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

[3]มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

[123]Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

[3]Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus, Thailand.

E-mail: [1]saly85@gmail.com, [2]wirot.khum@mcu.ac.th, [3]mnakkarreiyn@gmail.com

Received August 7, 2024; **Revised** October 1, 2024; **Accepted** October 9, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาอภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และ 3) เพื่อนำเสนอกระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท รูปแบบการวิจัยเชิงเอกสารและเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) อภิญญาเป็นปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌาน โดยการเจริญสมถกรรมฐานด้วยการฝึกกสิณ 10 อย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถเข้าถึงอภิญญาได้ 5 ประเภท คือ อิทธิวิธิอภิญญา ทิพพโสตอภิญญา ปรจิตตวิชานนอภิญญา ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และ ทิพพจักขุอภิญญา สำหรับอาสวักขยอภิญญาเข้าถึงได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน 2) หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการเข้าถึงอภิญญาคือ ไตรสิกขา บุพพกิจ โพธิปักขิยธรรม และจริตที่เหมาะสม ส่วนหลักธรรมที่เป็นปรปักษ์หรือขัดขวางต่อการเข้าถึงอภิญญา คือ นิวรณ์ 5 และ นิมิต 3) กระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการเจริญสมถกรรมฐาน ตามลำดับฌานประกอบด้วย 3 กระบวน คือ 1) การฝึกจิตเข้าฌานสมาบัติ 8 ตามลำดับเริ่มจากปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ 2) การฝึกจิตเข้าฌานโดยนัย 14 ประการ เป็นการเข้าฌานตามลำดับกสิณเริ่มจากกสิณานุโลมจนถึงอารัมมณวัตถาน และ 3) การอธิษฐานอภิญญา เริ่มตั้งแต่ ปาทกฌานวิถีวิถีจิต อธิฏฐานวิถี ปาทกฌานวิถี และ อภิญญาวิถี ข้อค้นพบจากการวิจัย คือ $P6P_3O_6$ Model ซึ่งนำประโยชน์ในการจัดทำแนวทางอบรมสมถกรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำสำคัญ: กระบวนการ; การเข้าถึงอภิญญา; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article aimed 1) to study of Abhiñña in Tipitaka and its commentaries, 2) to study the teaching regarding to Abhiñña found in Tipitaka and its commentaries, 3) to present the process of Abhiñña attainment according to Theravada Buddhism. The research design was a document analysis and descriptive writing. The research results were found as follows; 1) Abhiñña means the wisdom associated with Rupapañcajhana by serenity meditation concentrating one among 10

Kasina Type which leads to five Abhiñña attainment concluding Iddhividhi-abhiñña, Dibbasota-abhiñña, Paracittavijanana-abhiñña, Pubbenivasanussati-abhiñña; and Dibbacakkhu, but Asavakkhaya-abhiñña can be accessed through insight meditation. 2) The virtues supporting Abhiñña attainment include Tisikkha, Pubbakicca, Bodhipakkhiyadhamma, and its obstacles for such Abhiñña attainment are 5 Nivarana or hindrances, and Nimitta or signal perception, and 3) The process of Abhiñña attainment based on Buddhism starts from serenity meditation for the rise of Jhana order consisting of 3 processes; 1) training for eight Samapatti absorption, staring form first trance up to Nevasaññsaññayatana, 2) training the mind for Jhana entering by 14 Naya, which is the trance entering in respect of Kasina starting from Kasinanuloma up to Arammanavavatthana, and 3) Abhiñña wishing by entering Padakajhanavithicitta, Adhitthanavithi, Padakajhanavithi, and Abhiññavithi. New knowledge is the $P_6P_3O_6$ model, which is useful for providing information on meditation guideline according to Theravada Buddhism.

Keywords: Process, Abhiñña Attainment; Theravada Buddhism

บทนำ

สมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลมีนักบวชนอกศาสนามากมายที่บำเพ็ญสมณธรรม เรียนพระเวทและสาธยายมนต์ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ บรรลุฌานสมาบัติ 8 และ โลกิยอภิญญา ด้วยความเชื่อว่าเมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดในพรหมโลก ส่วนในพระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าโลกิยอภิญญาทำให้เกิดได้แต่ไม่ใช่เป้าหมายในการออกบวช เป้าหมายสูงสุดคือการกำจัดอาสวกิเลสให้สิ้นพ้นการเวียนว่ายตายเกิดเข้าสู่นิพพาน บรรลุพระอรหันต์อภิญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงหมายถึงโลกุตตรอภิญญาเป็นสำคัญ อภิญญาเป็นปัญญาอันรู้ยิ่ง รู้แจ้ง เป็นปัญญาที่มีความสามารถรู้อารมณ์ 6 เป็นพิเศษ คือ 1) อิทธิวิธิ ความรู้ที่แสดงฤทธิได้ 2) ทิพพโสตญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ 3) เจโตปริยญาณ ญาณที่กำหนดใจผู้อื่นได้ 4. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ 5) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ และ 6) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป อภิญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสภาวะธรรมที่บ่งบอกถึงผลของการปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหัตมรรคและพระอรหันตผล ทั้งนี้พระอรหันต์แบ่งได้ 2 ประเภท ประเภทที่บรรลุด้วยปัญญาวิมุตติ ไม่ได้อภิญญาและอิทธิฤทธิ์ใด ๆ ส่วนประเภทที่บรรลุด้วยเจโตวิมุตติเป็นประเภทที่ถึงพร้อมด้วยอภิญญาและแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในพระไตรปิฎกปรากฏหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าทรงรับรองอริยสาวก พระภิกษุ พระภิกษุณี สามเณร และสามเณรี ที่ปฏิบัติธรรมบรรลุอรหันต์ได้อภิญญาเป็นจำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่น เรื่องบาตรไม้จันทน์เป็นเหตุการณ์ที่พระปิณโฑลภารทวาชะ แสดงฤทธิ์โดยการเหาะขึ้นสู่ท้องฟ้าถือบาตรลอยเวียนไปรอบกรุงราชคฤห์ 3 รอบ และท่านเป็นต้นเหตุการบัญญัติห้ามอริยสาวกแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เพราะการทำนี้ไม่เป็นเหตุให้คนไม่เลื่อมใสศรัทธาให้เลื่อมใสศรัทธา และไม่ได้ส่งเสริมให้คนที่ศรัทธาแล้วให้เข้าถึงสัจจธรรม ทั้งนี้สังคมสมัยพุทธกาลมีความเชื่อและศรัทธาต่อผู้ที่สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้เท่ากับเป็นพระอรหันต์มาก่อนแล้วยิ่งสร้างความเข้าใจผิด และเป็นโทษต่อพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538)

สำหรับมุมมองเรื่องอภิญญาในสังคมปัจจุบันที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการสื่อสารที่ล้ำสมัย ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทุกที่ทุกแห่งของสังคมไทย มีการสร้างกระแสตามสื่อต่างๆทุกช่องทางการ

สื่อสาร โดยเฉพาะวิทยุท้องถิ่นและสังคมออนไลน์ที่ยังขาดการกลั่นกรองจากหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ ทำให้เกิดกระแส แท้จริงแล้วหลักการพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับอภิญญาเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานแบบอเทวนิยมที่เรียบง่าย เน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง เน้นการช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง เข้าใจกฎแห่งกรรมเกิดจากตนเองแก้ด้วยตนเอง และการบรรลุมรรถผลนิพพานได้ด้วยตนเอง แม้แต่พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นเพียงผู้บอกทางเดินเท่านั้น ทุกสิ่งอย่างเกิดขึ้นด้วยการก้าวย่างของตนเอง และในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏพระสูตรใดที่กล่าวถึงผู้พ้นทุกข์ ผู้ร่ำรวย ผู้มีวาสนาบารมี หรือผู้ได้อภิญญาอันเกิดจากเหล่าที่เรียกกันเทวนิยมเป็นผู้เนรมิตหรือกระทำให้เกิดขึ้นได้ เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักให้มนุษย์มีสติในการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง การปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Klomkul et al., 2023) ซึ่งจะเป็นผลทำให้บุคลากรมีจริยธรรมที่ดีงาม และนำความสุขมาให้แก่ตนเองและคนอื่นในสังคมหรือองค์กร รวมถึงมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งทางกายและจิตใจ

ผู้วิจัยนำเสนอหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอภิญญาและกระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สามารถอธิบายเป็นลำดับ ขั้นตอน และมีตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาอภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
3. เพื่อศึกษานำเสนอกระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

การทบทวนวรรณกรรม

บทความนี้ได้ทบทวนเอกสาร รายงานการวิจัย และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับอภิญญา ต่อไปนี้

อภิญญา หมายถึงปัญญาที่มีความสามารถรู้อารมณ์ 6 เป็นพิเศษ เมื่อแยกบทแล้ว ได้ 2 บท คือ อภิ นั้นเป็นอุปสัคแปลว่า ยิ่ง ใหญ่ พิเศษ เมื่อนำมาทับคำว่า ญา เป็นธาตุมีความหมายว่า รู้ ในอารมณ์ 6 ผนวกกับ อ เป็นปัจจัยในนามกิตก์ทำหน้าที่แปลงคำกิริยาเป็นคำนาม เมื่อรวมรากศัพท์เข้าด้วยกัน ได้คำว่า “อภิญญา” ดังบาลีแสดงว่า วิเสสโต ชานาตีติ อภิญฺญา แปลว่า ปัญญาใดย่อมรู้ในอารมณ์ 6 เป็นพิเศษ ปัญญานั้น ชื่อว่า “อภิญญา” หมายความว่า ปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌานที่มีความรู้ความสามารถอย่างน่าอัศจรรย์ เนื่องจากสมาธิที่มีกำลังแก่กล้า อภิญญาเป็นการเรียกโดยตรง ส่วนรูปปัจมฌานจิตที่เรียกว่า อภิญญาจิต เพราะเกิดพร้อมอภิญญาเป็นการเรียกโดยอ้อม (พระอนุรุทธาจารย์, 2547)

พระพุทธเจ้าทรงมีอภิญญาและทรงใช้เมื่อมีเหตุอันควรที่ต้องใช้ ดังเช่นในสมัยพุทธกาลมีความเชื่อว่าความเป็นพระอรหันต์เกิดจากผู้มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ พระองค์จึงต้องทำลายความเข้าใจผิดของมนุษย์เสียใหม่ ด้วยการใช้ฤทธิ์ปราบฤทธิ์เพื่อแก้ความหลงผิด จากนั้นพระองค์ให้เข้าสู่อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ คำสอนที่เป็นจริงและปฏิบัติให้เห็นจริงแสดงความเป็นสัจจธรรม ซึ่งตรงข้ามกับสังคมปัจจุบันนี้ที่เป็นสังคมที่นิยมอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในทุกที่โดยใช้การอ้างถึงหลักธรรมจากพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความเลื่อมใสจึงเป็นผลเสียต่อสังคมและพระพุทธศาสนาในวงกว้าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, (2538) การปฏิบัติเพื่อให้ได้อภิญญา 6 คือ 1) อิทธิวิธี 2) ทิพยโสต 3) เจโตปริยญาณ 4) บุพเพนิวาสานุสติญาณ 5) จุตูปปาตญาณ และ 6) อาสวักขยญาณ ผู้ปฏิบัติต้องมีอิทธิบาท 4 คือความพอใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความมีใจจดจ่อ (จิตตะ) และการใช้ปัญญาไตร่ตรอง (วิมังสา) พร้อมกับสมาธิแน่วแน่ มั่นคง ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตมั่นคงดีแล้วย่อมเข้าฌานสมาบัติตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน รวมทั้งต้องมีบุญญาธิการที่สั่งสมไว้แต่ชาติปางก่อนสนับสนุนด้วย (พระเทพวิสุทธิกวี, 2543) ผู้ที่ปฏิบัติให้เกิดอภิญญา 6 ได้นั้น

ต้องทำสมาธิในขั้นจตุตถฌานและจิตต้องประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เพื่อการน้อมจิตไปทำให้แจงอภิญญา คือ 1. สมาหิเต ตั้งมั่นอยู่ในจตุตถฌาน 2. ปริสุทเธ บริสุทธิ 3.ปริโยทาเต ผุดผ่อง 4. อนงฺคเณ ไมมีกิเลสเครื่องยียวน 5. วิคตูปกิเลเส ปราศจากอุปกิเลส 6. มุทุภูเต เป็นจิตอ่อนโยน 7. กมฺมนิเย ควรแก่การงาน และ 8. ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ดำรงอยู่และบรรลุถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวแล้ว (พร รัตนสุวรรณ, 2526)

ผู้ปฏิบัติที่มุ่งหวังอภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ปฏิบัติจะต้องได้จตุตถฌานด้วยการเพ่งกสิณทั้ง 8 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และของสีเขียว สีเหลือง สีแดง และสีขาว ทั้งต้องฝึกหัดจิตให้มีความชำนาญในการเข้าออกฌานด้วยลักษณะอาการต่างๆกัน เช่น เข้าฌานตามลำดับกสิณ เข้าย้อนกสิณ เข้าตามลำดับกสิณและย้อนกสิน เข้าตามลำดับฌาน เข้าย้อนฌาน เข้าตามลำดับฌานและย้อนฌาน เข้าตามลำดับกสิณโดยข้ามฌาน เข้าตามลำดับฌานโดยข้ามกสิณ เข้าโดยข้ามกสิณและข้ามฌาน เข้าฌานคนละอย่างในกสิณเดียวกัน เข้าฌานเดียวกันในกสิณต่าง ๆ และเข้าฌานเรียงตามลำดับ เมื่อฝึกจิตให้มีความคล่องแคล่วในการเข้าฌานเป็นอย่างดีแล้วจิตน้อมเข้าสู่อภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่งได้สำเร็จ (เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541) อภิญญาเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงในพระพุทธศาสนา มีคำสอนและวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้อภิญญาปรากฏในพระคัมภีร์ อาจารย์สอนกรรมฐานส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องอภิญญาและสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างอภิญญากับความสามารถพิเศษอื่นได้ อาจารย์สอนกรรมฐานทุกท่านเชื่อว่าอภิญญามีจริงและวิธีปฏิบัติให้เกิดอภิญญาเป็นไปได้ (พระมหางามพล กิตฺติโสภโณ, 2546) อภิญญาเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นได้จริงแก่ผู้ปฏิบัติที่ได้ฌาน โดยอภิญญา 5 ได้แก่ 1. อิทธิวิธิอภิญญา 2. ทิพพโสตอภิญญา 3. ปรจิตตวิชานนอภิญญา 4. ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และ 5. ทิพพจักขุอภิญญา ส่วน โลกุตตรอภิญญา สามารถเข้าถึงได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ผลการศึกษาวิจัยนี้ยังเป็นการนำเสนอเรื่องอภิญญาที่ถูกต้องแก่สังคมที่มีความเข้าใจผิดให้เกิดการตื่นตัวและทำความเข้าใจเรื่องอภิญญาและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ถูกต้องและเหมาะสม (ธนศักย์ เลิศมงคลโชค,·2553) กระบวนการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง วิธีการที่ทำให้พระพุทธสาวิกาบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ประกอบด้วย 1) ลักษณะของการบรรลุธรรม คือลักษณะอาการที่จิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลส มี 2 ลักษณะ คือ เจโตวิมุตติ และ ปัญญาวิมุตติ 2) เหตุแห่งการบรรลุธรรมมี 5 ประการ คือ (1) การฟังธรรม (2) การแสดงธรรม (3) การสาธยายธรรม (4) การพิจารณาธรรม และ (5) การภาวนา สำหรับหลักธรรมที่นำไปสู่การบรรลุธรรม เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม 37 ได้ แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8 และหลักธรรมที่เกื้อหนุนส่งเสริมต่อการบรรลุธรรม คือ อริยสัจ 4 และอายตนะ 12 ประเภทของพระอรหันต์ 4 ประเภทคือ 1) สุกขวิปัสสโก 2) เตวิชโช 3) ฉฬภิญโญ และ 4) ปฏิสัมภิทัปปัตโต สำหรับผลของการบรรลุธรรมเป็นคุณวิเศษที่บรรลุวิชชา 3 และอภิญญา (พระประสาน ชยาภิรโต (อร่ามวาณิชย์), 2563) การฝึกสมาธิเป็นส่วนหนึ่งของวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมทุกวิธี ทั้งวิธีที่เรียก สมถปุพพังคมวิปัสสนา วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ ยุคนัทธสมถวิปัสสนา และธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส และพบว่า สมาธิยังเกี่ยวข้องกับระดับของการบรรลุธรรม กล่าวคือ พระโสดาบันและพระสกทาคามี มีระดับสมาธิพอประมาณ ส่วนพระอนาคามีและพระอรหันต์ มีระดับสมาธิที่สมบูรณ์ ท่านทั้งสองสามารถเข้าผลสมาบัติชั้นสูงคือนิโรธสมาบัติได้ ซึ่งเป็นปฏิปทาของวิธีปฏิบัติของพระสมถยานิก ยกเว้นพระอนาคามีกับพระอรหันต์ที่เป็นสุขวิปัสสกเข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ นอกจากนั้น สมาธิยังมีผลทำให้ผู้บรรลุธรรมได้อภิญญา 6 คือ 1) อิทธิวิธิ 2) ทิพพโสต 3) เจโตปริยญาณ 4) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 5) จุตูปปาตญาณ และ 6) อาสวักขยญาณ ซึ่งพระอรหันต์จะได้อภิญญาที่แตกต่างกันออกไปขึ้นกับการฝึกฝนสมาธิที่ชำนาญต่างกัน (อรภัคภา ทองกระจ่างเนตร, 2556)

สรุปได้ว่า อภิญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌานที่มีความรู้ยิ่ง 6 ประการ คือ 1) อิทธิวิธี 2) ทิพยโสต 3) เจโตปริยญาณ 4) บุพเพนิวาสานุสติญาณ 5) จุตูปปาตญาณ และ 6. อาสวักขยญาณ โดยผู้ที่ต้องการฝึกปฏิบัติให้เกิดอภิญญานั้นต้องทำสมาธิให้ได้ในขั้นจตุตถฌานและจิตต้องประกอบด้วยองค์ 8 เพื่อการน้อมจิตไปทำให้แจงอภิญญา เพื่อการน้อมจิตไปทำให้แจงอภิญญา คือ 1) สมาหิเต 2)

ปริสุทเธ 3)ปริโยทาเต 4) อนงฺคเณ 5) วิคตูปกิเลเส 6) มุทุภูเต 7) กมฺมนิเย และ 8) ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต และรวมถึงต้องเป็นผู้มีบุญญาธิการที่สั่งสมไว้แต่ชาติปางก่อนสนับสนุน ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้ได้ทราบ เหตุแห่งการบรรลุ หลักธรรมที่นำไปสู่การบรรลุ หลักธรรมที่เกื้อกูล แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้จะต่างกับงานวิจัยดังกล่าว คือ เป็นการวิจัยถึงกระบวนการ ขั้นตอนปฏิบัติ และการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จในแต่ละขั้นตอนที่ชัดเจนที่จะช่วยให้ผู้สนใจได้ศึกษากระบวนการเข้าถึงอภิญญาที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างแท้จริงต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยกำหนดแนวคิดการวิจัย มีรายละเอียดตามภาพที่ 1 ดังนี้

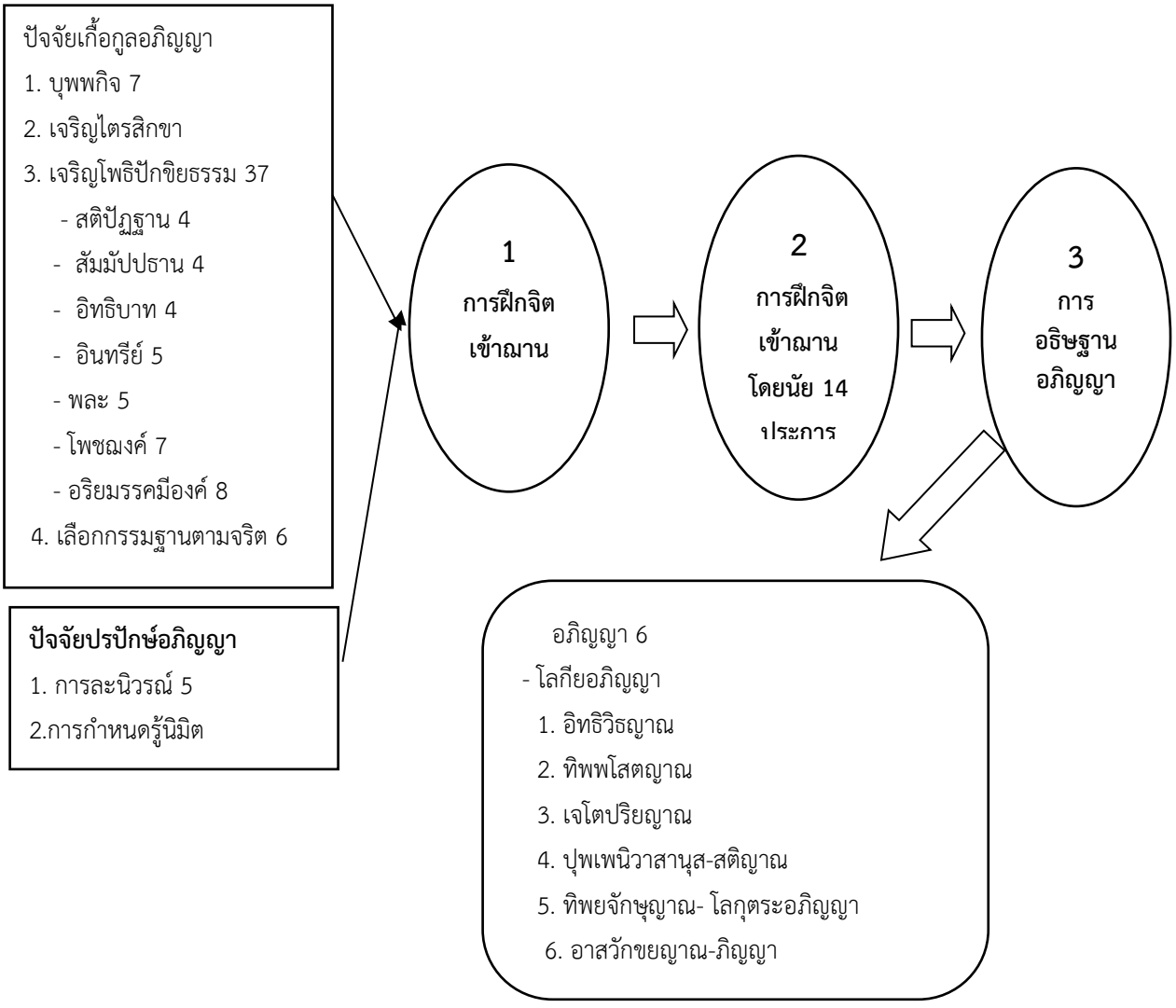

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. รวบวรวมเรียบเรียงข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ ศึกษาข้อมูลตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และ ข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ ศึกษาข้อมูลตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทชั้นอรรถกถาภาษาไทย เช่น คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และปกรณวิเสสที่เกี่ยวข้องกับอภิญญา เช่น อภิธัมมาวตาร และคัมภีร์ชั้นฎีกา เช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรคในอภิญญานิเทศ และข้อมูลจาก หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอภิญญา

2. รวบรวม เรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้อง และแหล่งที่มาของข้อมูล

3. ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิและคณาจารย์ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อกำหนดประเด็นและเนื้อหาที่ชัดเจน

4. วิเคราะห์ข้อมูล โดยการอ่านเนื้อหาอย่างละเอียดเพื่อเข้าใจความหมายกระบวนการเข้าถึงอภิญญาและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างฌานกับอภิญญา จากนั้นตีความให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

5. สรุปและอภิปรายผล บรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

อภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ผลการวิจัย พบว่า อภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นต้องเกิดจากปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌาน ที่มีความรู้ในอารมณ์เป็นพิเศษ อันเป็นผลจากสมาธิมีกำลังแก่กล้า คุณสมบัติผู้ที่จะสำเร็จอภิญญาต้องเป็นผู้ที่ได้ฌานสมาบัติทั้ง 8 คือ รูปฌานสมาบัติ 4 และอรูปฌานสมาบัติ 4 ผู้ได้สมาบัติทั้ง 8 แล้ว เมื่อประสงค์จะทำอภิญญาจะต้องฝึกอบรมสมาธิให้มีความชำนาญในการเพ่งกสิณ 8 (เว้นอากาสกสิณและอาโลกกสิณ) และการเข้าสมาบัติ 8 ด้วยวิธีการฝึกโดยลำดับอาการ 14 อย่าง โดยเริ่มต้นจากกสิณานุโลมโต คือ การเข้าฌานโดยเพ่งไปตามลำดับกสิณหลายร้อยครั้ง ผลของการฝึกสมถกรรมฐานสามารถเข้าถึงโลกียอภิญญา คือ คือ 1) อิทธิวิธอภิญญา (ญาณที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้) 2) ทิพพโสตอภิญญา (ญาณที่ทำใหมีหูทิพย์) 3) ปรจิตตวิชานนอภิญญา (ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้) 4) ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา (ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้) 5) ทิพพจักขุอภิญญา (ญาณที่ทำใหมีตาทิพย์) ส่วนการฝึกวิปัสสนากรรมฐานสามารถเข้าถึงอภิญญา 6 คือทั้งโลกียอภิญญาและโลกุตตรอภิญญาคือ อาสวักขยอภิญญา (ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป)

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอภิญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ผลการวิจัย พบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอภิญญา วิเคราะห์แบ่งกลุ่มได้ 2 ประเภท คือ 1) หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการเข้าถึงอภิญญา ได้แก่ ไตรสิกขา (อธิสีลสิกขาสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกย่อๆว่า ศีล สมาธิ ปัญญา) โพธิปักขิยธรรม 37 (สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 บุพพกิจ 7 และการฝึกรรมกฐานตามจริตของแต่ละบุคคล 2) หลักธรรมที่เป็นปรปักษ์หรือขัดขวางต่อการเข้าถึงอภิญญา ได้แก่ นิวรณ์ 5 และ นิมิต ส่วนวิธีการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อเข้าถึงอภิญญา แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1) การเจริญสมถกรรมฐาน ผู้ปฏิบัติต้องเลือกเพ่งอารมณ์สมถกรรมฐาน 40 กอง อย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน จนบรรลุรูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน (ฌาน 1) ทุติยฌาน (ฌาน 2) ตติย

ฌาน (ฌาน3) และจตุตถฌาน (ฌาน 4) สมาธิระดับฌานสมาบัตินี้สามารถเป็นฐานเข้าถึงโลกิยอภิญญา และ 2) การเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนเข้าถึงอภิญญาระดับโลกุตระ

กระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัย พบว่า วิธีการฝึกปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอภิญญา สามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีวิธีการฝึกปฏิบัติ 3 ขั้นที่ดังนี้

การฝึกปฏิบัติขั้นที่ 1 การฝึกจิตเข้าฌาน เป็นการฝึกจิตเข้ารูปฌาน 4 เริ่มจาก ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และ จตุตถฌาน และอรูปฌาน 4 เริ่มจากอากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ และเนวะสัญญานาสัญญายตนะ จิตสามารถเข้าอภิญญาจิตในอภิญญาวิถีได้เป็นอันจบขั้นตอนงานที่ 1

การฝึกปฏิบัติขั้นที่ 2 การฝึกจิตเข้าฌานโดยนัย 14 ประการ เป็นการเข้าฌานตามลำดับกสิณ โดยมี14 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเข้าฌานไปตามลำดับกสิณตั้งแต่ปฐวีกสิณจนถึงโอทาตกสิณรวมกสิณ 8 อย่าง เว้น อากาสกสิณและอาโลกกสิณ (กสิณานุโลม)

2. การเข้าฌานถอยหลังไปตามลำดับกสิณตั้งแต่โอทาตกสิณจนถึงปฐวีกสิณ (กสิณปฏิโลม)

3. การเข้าฌานไปตามลำดับและถอยหลังไปตามลำดับตั้งแต่ปฐวีกสิณจนถึงโอทาตกสิณ และตั้งแต่โอทาตกสิณจนถึงปฐวีกสิณ (กสิณานุโลมปฏิโลม)

4. การเข้าฌานไปตามลำดับจากต้นไปถึงปลาย คือ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน (ฌานานุโลม)

5. การเข้าฌานไปตามลำดับจากปลายไปถึงต้น คือ ตั้งแต่เนวสัญญานาสัญญายตนฌานจน ถึงปฐมฌาน (ฌานปฏิโลม)

6. การเข้าฌานไปตามลำดับและถอยหลังไปตามลำดับตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และตั้งแต่เนวสัญญานาสัญญายตนฌานจนถึงปฐมฌาน (ฌานานุโลมปฏิโลม)

7. การข้ามลำดับฌาน คือ การเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้าตติยฌานในปฐวีกสิณนั้น เองเมื่อออกจากตติยฌานแล้วเพิกกสิณเข้าอากาสานัญจายตนฌาน จากนั้นเข้าอากิญ-จัญญายตนฌาน (ฌานุกฺกนฺติก)

8. การข้ามลำดับกสิณคือ เข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้าฌานนั้นในเตโชกสิณ(กสิณุกฺกนฺติก)

9. การข้ามลำดับฌานและลำดับกสิณ คือ การเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้าตติยฌานในเตโชกสิณ (ฌานกสิณุกฺกนฺติก)

10. การเปลี่ยนองค์ฌาน คือ การเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้ารูปฌานอื่น โดยการล่วงองค์ฌานไปตามลำดับ (องฺคสงฺกนฺติก)

11. การเปลี่ยนอารมณ์ คือ การเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้าฌานในกสิณอื่นไปตามลำดับ (อารมฺมณสงฺกนฺติก)

12. การเปลี่ยนองค์ฌานและอารมณ์ คือ การเข้าฌานและการเพ่งอารมณ์กรรมฐานไม่ให้ซ้ำกันไปตามลำดับแห่งฌานและลำดับแห่งกสิณ เช่น เข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณแล้วเข้าทุติยฌานในอาโปกสิณ (องฺคารมฺมณสงฺกนฺติก)

13. การกำหนดองค์ฌาน โดยนัยว่าปฐมฌานมีองค์ฌาน 5 ทุติยฌานมีองค์ฌาน 3 เป็นต้น ไปตามลำดับแห่งสมาบัติ 8 (องฺคววตฺถาน)

14. การกำหนดกสิณอารมณ์ โดยนัยว่าอารมณ์นี้คือปฐวีกสิณ อารมณ์นี้คืออาโปกสิณ เป็นต้น (อารมฺมณววตฺถาน)

การฝึกปฏิบัติขั้นที่ 3 การอธิษฐานอภิญญา ในคัมภีร์อภิธัมมาวตาร ได้กล่าวถึงวิธีการอธิษฐานอภิญญาว่า ผู้ปฏิบัติเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตนุ่มนวล ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวแล้ว ให้น้อมจิตไปในอภิญญาวิถี คือเข้าวิถีจิตตามลำดับเริ่มตั้งแต่ ปาทกฌานวิถีวิถีจิต อธิฏฐานวิถี ปาทกฌานวิถี และ อภิญญาวิถี จากนั้นจึงอธิฐานอภิญญาใดอภิญญาหนึ่งได้ตามปรารถนา มีรายละเอียดดังนี้

1. อิทธิวิธญาณ เมื่อจิตที่ฝึกแล้วถึงพร้อมด้วยองค์ 8 คือ ตั้งมั่น (ด้วยจตุตถฌานสมาธิ) บริสุทธิ์ (จากนิวรณ์) ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง อ่อนโยน ควรแก่กิริยา ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว น้อมจิตไปเพื่อการแสดงฤทธิ์ การแสดงฤทธิ์ย่อมสำเร็จ เรียกว่า อิทธิวิธญาณ เช่น ถ้าปรารถนาจะเนรมิต เป็น 100 หรือ 1,000 คน ก็ตั้งใจไว้ว่า “ขอจงเป็น 100 คน ๆ ครั้นเข้าฌานที่เป็นบาทของ อภิญญาแล้วออกจากฌานนั้นอีก เธอก็จะกลายเป็น 100 คนได้พร้อมกับจิตที่อธิษฐาน การเนรมิตเป็น 1,000 คนเป็นต้นก็เป็นเช่นเดียวกัน

2. ทิพพโสตญาณ เมื่อเข้าฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญญา (ปาทกฌาน) แล้วออกจากฌานนั้นอีก จากนั้นนึกถึงเสียงที่หยาบและละเอียดด้วยกามาวจรจิตที่เป็นบริกรรม เมื่อสามารถนิมิตแห่งเสียงนั้นไว้ในใจไว้อยู่ ต่อมามโนทวาราวัชชนจิต เกิดขึ้นแล้วดับไป โดยรับอารมณ์เป็นเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งว่า ทิพโสตนั้นจักเกิดขึ้น ณ บัดนี้ ชวนจิต 4 หรือ 5 ดวงย่อมเกิดขึ้น ในชวนจิตเหล่านี้ ชวนจิต 3 หรือ 4 ดวงแรกมีชื่อว่า บริกรรม อุปจาระ อนุโลม และโคตรภู ส่วนชวนจิตดวงที่ 4 หรือที่ 5 กล่าวว่าเป็นอัปปนาจิต ญาณที่เกิดร่วมกับอัปปนาจิต ทิพพโสตญาณ เมื่อทำญาณนี้ให้มีกำลัง จะสามารถฟังเสียงที่ใกล้ที่สุดจนถึงจักรวาลหนึ่ง หรือจักรวาลอื่น ๆ ได้

3. เจโตปริยญาณ ในญาณนี้ย่อมสำเร็จโดยเนื่องด้วยทิพยจักษุ เช่นการเพ่งอาโลกกสิณ ผู้ปฏิบัติพึงขยายอาโลกกสิณแล้วตรวจดูสีเลือดที่อาศัยหัวใจ รู้จิตของผู้อื่น เมื่อจิตประกอบด้วยโสมนัส เลือดจะมีสีแดง เมื่อประกอบด้วยโทมนัส เลือดมีสีดำ เมื่อประกอบด้วยอุเบกขา เลือดมีสีเหมือนน้ำมันงา ผู้ใดมีจิตใจหนักไปในทางตัณหาราคะมาก เลือดที่อยู่ภายในหัวใจนั้นก็มีสีแดงจัด ถ้ามีโทสะมากเลือดมีสีดำ โมหะมากเลือดมีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ วิตกมากเลือดมีสีเหมือนน้ำต้มถั่วแขก ศรัทธามากเลือดมีสีเหลือง ปัญญามากก็มีสีเหมือนขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ดังนั้น เธอเห็นสีเลือดในหัวใจของคนอื่นแล้ว พึงเจริญ เจโตปริยญาณให้มีกำลัง เมื่อเจโตปริยญาณมีกำลังตามลำดับอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้จิตได้โดยปราศจากการ ดูสีเลือด ย่อมรู้จิตที่จำแนกเป็นราคจิต (จิตที่มีราคะ) เป็นต้น ซึ่งเป็นกามาวจรจิต รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิตทั้งหมด

4. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อผู้ปฏิบัติต้องการระลึกถึงชาติก่อนด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อเริ่มเจริญภาวนาปรารถนาให้สำเร็จญาณ โดยการเข้าฌาน 4 ตามลำดับ เช่น การเพ่งกสิณ 3 คือ เตโชกสิณ โอทาตกสิณ หรืออาโลกกสิณอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วออกจากฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญญา แล้วจึงนึกถึงการนั่งครั้งหลังสุดแห่งอิริยาบถทั้งหมด ต่อจากนั้น พึงนึกถึงเรื่องทั้งหมดย้อนลำดับไป โดยนึกถึงเรื่องดังกล่าวที่ทำไว้ในเวลากลางวันและกลางคืนทั้งหมด จากนั้นนึกถึงเรื่องที่ทำไว้ในวันที่ 2 วันที่ 3 ปักษ์ เดือน ปี จนถึงปฏิสนธิขณะในภพนี้ ทั้งนึกถึงรูปนามที่เกิดขึ้นในจุติขณะของภพที่ผ่านมาโดยย้อนลำดับไป เมื่อนึกถึงรูปนามนั้นอย่างนี้ มโนทวาราวัชชนจิตย่อมเกิดขึ้นรับอารมณ์คือรูปนามในจุติขณะ ครั้นจิตดังกล่าวดับไปแล้วชวนจิต 4 หรือ 5 ดวงย่อมเกิดขึ้นรับเอารูปนามเป็นอารมณ์ ญาณที่รู้ตั้งแต่เวลานั่งครั้งสุดท้ายเรื่อยไปจนถึงขณะปฏิสนธิ ชื่อว่า บริกัมมสมาธิญาณ (ญาณที่เกิดจากบริกรรมสมาธิ) ไม่จัดเป็นปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เพราะยังไม่รับอารมณ์ที่เป็นธรรมซึ่งเคยอยู่ในภพก่อน ต่อเมื่อเกิดอัปปนาจิต คือ อภิญญาจิต ที่รับเอารูปนามของจุติจิตในภพก่อนเป็นอารมณ์จึงจัดเป็นปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ชวนจิตดวงแรก ๆ ได้ชื่อว่า บริกรรม เป็นต้น ส่วนจิตดวงสุดท้ายเป็นอัปปนาจิต ที่เป็นรูปาวจร สติที่ประกอบกับญาณที่ประกอบด้วยอัปปนาจิตนี้ เรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติ

5. ทิพยจักษุญาณ เมื่อผู้ปฏิบัติปรารถนาจะเห็นรูปด้วยทิพยจักษุ พึงกระทำฌานที่มีกสิณเป็นอารมณ์ให้น้อมไปสู่ทิพยจักษุได้ ผู้ได้สั่งสมกุศลไว้ในกสิณทั้ง 3 อย่างนี้ คือ เตโชกสิณ โอทาตกสิณ และ อาโลกกสิณ พึงทำกสิณดังกล่าวให้เป็นเหตุเกิดของทิพยจักษุญาณ พระอรรถกถาจารย์ แสดงว่า อาโลกกสิณเป็นกสิณดีเลิศในการทำ

ทิพยจักษุญาณ ผู้ปฏิบัติได้เจริญอาโลกกสิณหรือกสิณสองอย่างอื่นตามลำดับแล้วตั้งอยู่ ในอุปจารภูมิ แล้วขยายกสิณไปพักไว้ ไม่ควรทำอัปปนาให้เกิด ถ้าทำอัปปนาให้เกิดกสิณจะเป็นอารมณ์ของปาทกฌาน ผู้ปฏิบัติต้องทราบลำดับการเกิดทิพยจักษุญาณคือ เมื่อมโนทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ คือรูป แล้วชวนจิตย่อมเกิดขึ้นรับเอารูปเป็นอารมณ์ ชวนจิตเหล่านั้นที่มี 4 หรือ 5 ดวง เป็นกามาวจรจิตที่ให้สำเร็จประโยชน์ (คือการเห็นรูป) เป็นจิตที่ต้องประกอบด้วยจตุตถฌาน ญาณที่เกิดจึงได้ชื่อว่า ทิพยจักษุญาณ

6. อาสวักขยอภิญญา เมื่อผู้ปฏิบัติได้ฌาน 4 เป็นบาทของการเจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ต้องเจริญธรรมทั้ง 5 ประการ คือ 1. พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ 2. กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร 3. กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง 4. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง 5. เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงอาสักขยญาณ

อภิปรายผลการวิจัย

อภิญญาเป็นปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌานที่มีความสามารถรู้อารมณ์ 6 เป็นพิเศษ โดยอภิญญา 5 ประการแรก เป็นโลกียอภิญญา ได้แก่ 1) อิทธิวิธิอภิญญา 2) ทิพพโสตอภิญญา 3) ปรจิตตวิชานนอภิญญา 4) ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และ 5) ทิพพจักขุอภิญญา เข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ส่วน โลกุตตรอภิญญา คือ 6) อาสวักขยอภิญญา เข้าถึงได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยคุณสมบัติผู้ที่จะสำเร็จอภิญญาต้องเป็นผู้ที่ชำนาญในการเข้าฌานสมาบัติ 8 (รูปฌานสมาบัติ 4 และอรูปฌานสมาบัติ 4) และชำนาญการเข้าฌานด้วยอาการ 14 การวิจัยนี้สอดคล้องกับการวิจัยของพระครูปลัดทองใบ สุปภาโส พบว่าการเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ผู้ปฏิบัติย่อมอยู่เป็นสุขด้วยฌาน ได้ญาณทัสสนะ เป็นผู้มีจิตใจมั่นคงทำให้ได้อภิญญา 6 เป็นการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เห็นได้ว่าการเจริญอานาปานสติเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสมาธิ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาปัญญา สามารถนำไปสู่การเข้าถึงอภิญญาได้ สอดคล้องกับการวิจัยของ ธนศักย เลิศมงคลโชค (2553) พบว่า อภิญญาเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติที่ได้ฌาน มี 5 ประการ คือ 1) อิทธิวิธิอภิญญา 2) ทิพพโสตอภิญญา 3) ปรจิตตวิชานนอภิญญา 4) ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และ 5) ทิพพจักขุอภิญญา เข้าถึงได้จากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน ส่วน โลกุตตรอภิญญา สามารถเข้าถึงได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการเข้าถึงอภิญญาคือ ไตรสิกขา โพธิปักขิยธรรม สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8 และ หลักธรรมที่เป็นปรปักษ์ต่อการเข้าอภิญญาคือ นิวรณ์ธรรม 5 ได้แก่ 1. กามฉันทะ 2. พยาปาทะ 3. ถีนมิทธะ 4. อุทธัจจกุกกุจจะ และ 5. วิจิกิจฉา และ นิมิต 3 คือ บริกรรมนิมิต อุคคหนิมิต และ ปฏิภาคนิมิต ที่เป็นนิมิตเสมือน หรือนิมิตปลอมที่จิตปรุงแต่งขึ้น การวิจัยนี้สอดคล้องกับการวิจัยของพระประสาน ชยาภิรโต (อร่ามวาณิชย์) ที่พบว่า หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม 37 ได้ แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8 และหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการบรรลุธรรม คือ อริยสัจ 4 อายตนะ 12 (พระประสาน ชยาภิรโต (อร่ามวาณิชย์), 2563) และสอดคล้องกับพระเทพวิสุทธิกวี (2543) ในประเด็นการเจริญอิทธิบาท 4 คือความพอใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความมีใจจดจ่อ (จิตตะ) และการใช้ปัญญาไตร่ตรอง (วิมังสา) พร้อมกับสมาธิแน่วแน่มั่นคง ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตมั่นคงดีแล้วก็เข้าฌานสมาบัติตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน

กระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท บุคคลสามารถปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอภิญญาได้โดยการเจริญสมถกรรมฐาน ด้วยการเลือกเพ่งอารมณ์สมถกรรมฐาน 40 กอง อย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน จนบรรลุรูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน (ฌาน 1) ทุติยฌาน (ฌาน 2) ตติยฌาน (ฌาน3) และจตุตถฌาน (ฌาน 4) สอดคล้องกับ เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ (2541) ที่ได้กล่าวถึง การเข้าถึงอภิญญาว่า ผู้ปฏิบัติต้องได้จตุตถฌานและการได้รูปฌานโดยการเพ่งกสิณทั้ง 8 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และของสีเขียว สีเหลือง สีแดง และสีขาว และต้องฝึกหัด

จิตให้มีความชำนาญในการเข้าออกฌานด้วยลักษณะอาการต่างๆกัน เช่น เข้าฌานตามลำดับกสิณ เข้าย้อนกสิณ เข้าตามลำดับกสิณและย้อนกสิน เข้าตามลำดับฌาน เข้าย้อนฌาน เข้าตามลำดับฌานและย้อนฌาน เข้าตามลำดับกสิณโดยข้ามฌาน เข้าตามลำดับฌานโดยข้ามกสิณ เข้าโดยข้ามกสิณและข้ามฌาน เข้าฌานคนละอย่างในกสิณเดียวกัน เข้าฌานเดียวกันในกสิณต่าง ๆ และเข้าฌานเรียงตามลำดับ เมื่อฝึกจิตให้มีความคล่องแคล่วว่องไวในการเข้าฌานเป็นอย่างดีแล้วจิตน้อมเข้าสู่อภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่งได้สำเร็จเช่นเดียวกับ การวิจัยของ อรภัคภา ทองกระจ่างเนตร (2556) ได้กล่าวว่า การฝึกสมาธิเป็นส่วนหนึ่งของวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมทุกวิธี ทั้งวิธีที่เรียก สมถปุพพังคมวิปัสสนา วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ ยุคนัทธสมถวิปัสสนา และธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส และพบว่าระดับสมาธิที่สมบูรณ์สามารถเข้านิโรธสมาบัติทำให้ผู้เข้าถึงอภิญญาได้

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ คือ กระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า $P_6P_3O_6$ Model ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

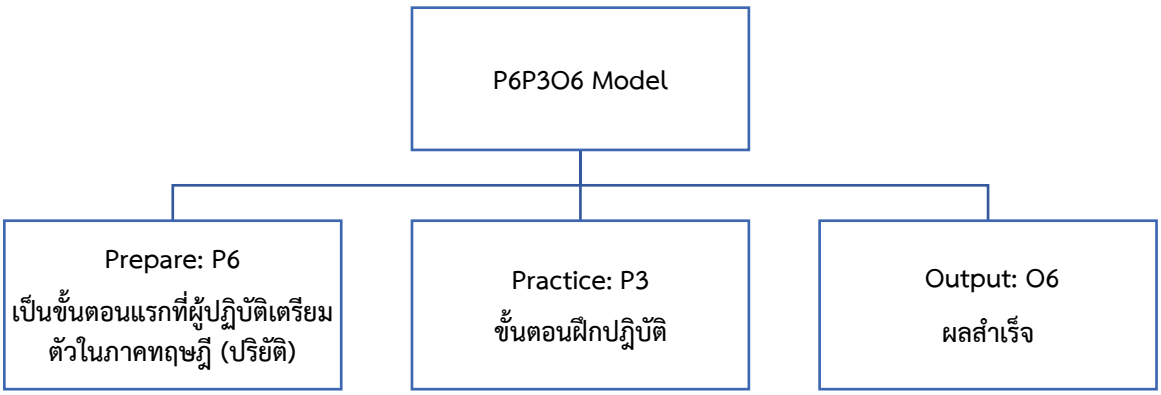

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย สามารถอธิบายโดยสังเขปได้ดังนี้

1. ขั้นเตรียมตัวปฏิบัติ (Prepare: P_6) เป็นขั้นตอนแรกที่ผู้ปฏิบัติเตรียมตัวในภาคทฤษฎี (ปริยัติ) เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้ากรรมฐาน โดยมี 6 กิจกรรม (activities) คือ กิจกรรมที่ 1 ทำบุพพกิจ 7 (ทำกิจเบื้องต้นให้เรียบร้อยก่อนลงมือเจริญภาวนา) กิจกรรมที่ 2 เจริญไตรสิกขา กิจกรรมที่ 3 เจริญโพธิปักขิยธรรม กิจกรรมที่ 4 การเลือกกรรมฐาน 40 อย่างที่เหมาะกับจริตของผู้ปฏิบัติ กิจกรรมที่ 5 การละนิวรณ์ธรรม 5 และ กิจกรรมที่ 6 การกำหนดรู้นิมิต 3 อย่าง

2) ขั้นตอนฝึกปฏิบัติ (Practice: P_3) ประกอบด้วย การฝึกขั้นที่ 1 (P_1) ผู้ปฏิบัติต้องฝึกสมาธิตามลำดับขั้นตอนไม่ก่อนไม่หลัง เริ่มจากการฝึกจิตเข้ารูปฌาน โดยมีรูปแบบการฝึกจิต 2 แบบ รูปแบบที่ 1. การเจริญสมถกรรมฐาน ด้วยการเลือกเพ่งอารมณ์สมถกรรมฐาน 40 กอง อย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน และรูปแบบที่ 2. การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยใช้รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักสติปัฏฐานสูตร 4 การฝึกขั้นที่ 2 (P_2) การฝึกจิตเข้าฌานโดยนัยทั้ง 14 ประการ เป็นการเข้าฌานตามลำดับกสิณ เริ่มจากลำดับที่ 1 กสิณา

นุโลม ไปจนถึง ลำดับที่ 14 อารมฺมณวตฺถาน และ การฝึกขั้นที่ 3(P3) เป็นการอธิษฐานอภิญญา เมื่อผู้ปฏิบัติมีความชำนาญในกระบวนงานที่ 2 แล้ว หากปรารถนาอภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วต้องฝึกเข้าวิถีจิต เริ่มจาก 1) ปาทกฌานวิถีวิถีจิต 2) อธิฏฐานวิถี 3) ปาทกฌานวิถี และ 4) อภิญญาวิถี อานิสงค์ของการใช้สมาธิระดับฌานสมาบัติเป็นฐานให้เข้าถึงอภิญญา 6

3. ผลสำเร็จ (Output:O_6) การฝึกจิตตามกระบวนการเข้าถึงอภิญญาได้ผลสำเร็จคือ อภิญญา 6 คือ 1) อิทธิวิธิอภิญญา 2) ทิพพโสตอภิญญา 3) ปรจิตตวิชานนอภิญญา 4) ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา 5) ทิพพจักขุอภิญญา และ อาสวักขยอภิญญา (เฉพาะผู้ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น)

สรุป

อภิญญาเป็นปัญญาที่ประกอบในรูปปัญจมฌาน โดยการเจริญสมถกรรมฐานด้วยการฝึกกสิณ 10 อย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถเข้าถึงอภิญญาได้ 5 ประเภท คือ อิทธิวิธิอภิญญา ทิพพโสตอภิญญา ปรจิตตวิชานนอภิญญา ปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และ ทิพพจักขุอภิญญา สำหรับอาสวักขยอภิญญาเข้าถึงได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการเข้าถึงอภิญญาคือ ไตรสิกขา โพธิปักขิยธรรม 37 บุพพกิจ 7 และจริตที่เหมาะสม ส่วนหลักธรรมที่เป็นปรปักษ์หรือขัดขวางต่อการเข้าถึงอภิญญา คือนิวรณ์ 5 และ นิมิต และกระบวนการเข้าถึงอภิญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการเจริญสมถกรรมฐาน ตามลำดับฌานประกอบด้วย 3 กระบวน คือ 1) การฝึกจิตเข้าฌานสมาบัติ 8 ตามลำดับเริ่มจากปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ 2) การฝึกจิตเข้าฌานโดยนัย 14 ประการ เป็นการเข้าฌานตามลำดับกสิณเริ่มจากกสิณานุโลมจนถึงอารัมมณวัตถาน และ 3) การอธิษฐานอภิญญา เริ่มตั้งแต่ ปาทกฌานวิถีวิถีจิต อธิฏฐานวิถี ปาทกฌานวิถี และอภิญญาวิถี

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ควรนำข้อค้นพบจากการวิจัย $P_6P_3O_6$ Model ไปใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการเทียบเคียงวิธีการฝึกกรรมฐานเพื่อเข้าถึงอภิญญา ณ สำนักปฏิบัติติธรรมต่างๆ หรือการฝึกด้วยตนเอง ถึงรูปแบบ วิธีการปฏิบัติ และผลลัพธ์ มีความถูกต้องไม่คลาดเคลื่อนจากพระสูตรหรือจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทประการใด

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรนำข้อค้นพบจากการวิจัย $P_6P_3O_6$ Model ปประยุกต์ใช้ในการจัดทำแนวทางการอบรมกรรมฐานเพื่อการเข้าฌานและทำการวิจัยเชิงเชิงทดลองถึงผลสัมฤทธิ์การฝึกสมถกรรมฐานเพื่อการเข้าฌานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

เอกสารอ้างอิง

ธนศักย์ เลิศมงคลโชค. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์อภิญญาในพระพุทธปรัชญาเถรวาท*(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พร รัตนสุวรรณ. (2526). *อภิญญา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระประสาน ชยาภิรโต (อร่ามวาณิชย์). (2563). กระบวนการบรรลุธรรมของพุทธสาวิกาในพุทธปรัชญาเถรวาท (วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอนุรุทธาจารย์. (2544). *พระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 9 กัมมัฏฐานสังคหวิภาค*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). นครปฐม: มูลนิธิแนบมหานีรานนท์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์. (2541). *พุทธวิปัสสนา*. (พิมพ์ครั้งที่4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อรภัคภา ทองกระจ่างเนตร. (2556). *การศึกษาวิเคราะห์สมาธิกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures, 5*(2), 126–135.

Klomkul, L., Damnoen, S., Sawasdee, U., & Wilairadtanakun, A. (2023). Network Development of Buddhist Communication Innovative Space For Media Literacy of Thai Youths. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture, 35*, 919-935.